

OPBOUW

weekblad tot opbouw van het gereformeerde leven
uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

red. en sekr. riouwstr. 59, wormerveer
adm. kon. wilhelminalaan 38, leersum

J. Kranenburg / Rolde

JUDAS (1)

Een van de twáálven

Is het niet wat vroeg om het al over Judas te hebben? Hij is immers een figuur uit de lijdensgeschiedenis en volgens ons kerkelijk jaar zijn de lijdensweken nog niet begonnen. Nee, de lijdensweken niet, maar een nieuw lijdenstijd?

Of zou dat een te groot woord zijn? Is het niet kleinzerig om er over te vallen dat men de sporen wil uitwissen die het christelijk geloof heeft nagelaten in een vertrouwd woordenboek en dat je moeite hebt om een kalender te vinden waarin de weken nog beginnen met de zondag, de dag van de Heer? Maar juist het feit dat mannen van formaat zich verlagen tot zulke geniepige aanvallen is ont-hullend voor de nijd, die zich nu tegen Hem richt.

Ik vind een nieuwe lijdenstijd geen te groot woord al moet ik toegeven dat christenen onder ons nog maar uit de verte bij vermoeden kunnen weten wat lijden om het geloof is. Ik voeg daaraan toe het feit dat velen afvallen van het geloof in Hem en dat de bijbel zegt dat zij daardoor de Zoon van God, wat hen betreft, opnieuw kruisigen en tot een bespotting maken.

Vandaar deze vroegtijdige aandacht voor Judas.

Is u dat wel eens opgevallen: als in de evangelieverhalen de naam van Judas valt staat er bijna altijd bij: 'een van de twaalf'.

Je kunt hier op twee manieren de klemtoon leggen en dat maakt werkelijk verschil: 'een van de twáálven', maar ook 'één van de twaalf'.

Deze week kies ik voor de klemtoon op 'twáálven' en volgende week verleg ik die naar 'één'.

De Here Jezus is verraden, maar we lezen ook dat Hij is overgeleverd. God de Vader heeft Hem overgeleverd in de handen der mensen en daarna is Hij van hand tot hand gegaan. Judas leverde Hem over aan de joodse leiders, die Hem op hun beurt overleverden aan Pilatus en Pilatus leverde Hem over aan de soldaten die Hem kruisigden.

Er is wat met Hem gezeuld.

Maar aan het begin van die reeks staat Judas.

Een uit de twáálven.

Voor Jezus is dat het bitterste geweest in zijn lijden: dat het verraad kwam uit de hoek van waaruit Hij liefde en trouw zou mogen verwachten.

Van een van de twáálven dus. Hij heeft dat ook onder woorden gebracht aan de paasmaaltijd: 'Hij die mijn brood

eet, heeft zijn hiel tegen Mij opgeheven'. In Johannes 13 lezen we dat Jezus na *déze* woorden ontroerd raakte in den geest. 'Het is geen vijand die mij smaadt, dat zou ik verdragen... maar gij zijt het, een mens, mijn vriend en vertrouwde'. Dat was de klacht van een psalmdichter, maar zoals dat van veel klachten uit de psalmen geldt: *Hij* heeft dat op het allerhevigst beleefd.

Misschien is het goed om dat in deze nieuwe lijdenstijd te bedenken, zodat bij ons *niet de irritatie* om wat anderen Hem aandoen vooropgaat, maar de zorg om wat Hij moet ondervinden van de zijde van hen, met wie Hij aan tafel zat. Voor Hem is dat het pijnlijkste.

Judas, een van de twáálven.

Hoe is dat toch mogelijk geweest?

Er moet toch een dag zijn geweest dat ook Judas alles verlaten heeft om Hem te volgen en toen moet hij toch iets in Hem gezien hebben?

In het Johannesevangelie, waar trouwens het duidelijkst wordt dat Hij „de ganse tijd van Zijn leven op aarde de toorn Gods tegen de zonde gedragen heeft” wordt Judas al in hoofdstuk 6 ontmaskerd.

Na de grote afval in Gallilea zegt Jezus daar tot zijn discipelen: 'Gij wilt toch ook niet weggaan?' Als Petrus die suggestie verontwaardigt afwijst antwoordt Jezus: 'Heb Ik u niet twaalf uitgekozen? En één van u is een duivel'. Johannes tekent daarbij dan aan dat Jezus het oog had op Judas en laat er op volgen: 'een van de twáálven'. Weer die woorden 'een van de twáálven'. Ze zijn een soort knipperlicht dat waarschuwt voor een gevaarlijk punt in het verkeer. In het verkeer met Jezus.

Is het nu niet aannemelijk dat Jezus in die woorden: 'Gij wilt toch ook niet heengaan?' al gedacht heeft aan Judas en dat Hij Judas heeft willen waarschuwen. De Heiland zal dat pastoraal bedoeld hebben; als een hint: Judas, je zou nu nog terug kunnen want weet je wel waar je naar toe groeit als je in mijn omgeving blijft?

Dat past zo helemaal in de houding die Jezus in het algemeen heeft aangenomen met betrekking tot het volgen van

IN DIT NUMMER

33 Ds J. Kranenburg,
Judas (1)

36 Drs P. J. van Kampen,
De antroposofie (slot)

34 Ds H. Amelink,
Het spreken van de kerk (2)

38 H. Algra,
Had ik dat maar geweten

36 D. W. L. Milo,
Werken aan jezelf

Hem. Uit propagandistisch oogpunt gezien is die houding zwakjes geweest. Hij heeft meer geestdrift getemperd dan aangewakkerd. 'Zou je dat wel doen?' 'Besef je wel wat dat inhoudt?' In die toonaard sprak Hij. Een beetje afwerend soms. Hij is beducht geweest voor het strovvuur, voor de bevlieging en zocht de weloverwogen beslissing van de volgelinge die de kosten van het discipelschap had berekend.

En zoals Hij geen aandrang heeft uitgeoefend om mensen achter Zich te krijgen, zo heeft Hij ook geen geestelijk geweld gebruikt om zijn discipelen achter Zich te houden.

In woorden waarin de suggestie nauwelijks hoorbaar was, maar waar die toch wel in zat, heeft Hij tijdig in bijzijn van Judas gewezen op de mogelijkheid om van achter Hem weg te gaan.

Soms is dat beter.

Er zit een zeker risico in dat behoren tot de twaalven.

Er zit beweging in ons. Naar Hem toe of bij Hem vandaan. En zo vlak in zijn omgeving wordt die beweging versneld en verhevigd. Judas groeide zo ver bij Hem vandaan doordat Hij zo dicht bij Hem bleef. Heel langzaam is hij in zijn verraderrol gegroeid.

Voor die verschrikkelijke mogelijkheid wil de bijbel ons waarschuwen in die opvallende herhaling van de woorden: Judas, een van de twaalven.

Het verraad wordt ons in de bijbel voorgehouden als een vol-groeide vrucht van een haat die juist vlak *achter* Hem, in zijn dagelijkse nabijheid, kon ontstaan. Onder de twaalven, onder de preek, onder het zingen en onder het bijbellezen thuis.

En Jezus, dit wetende, heeft welbewust elke geestelijke pressie vermeden.

Wij hebben deze dingen misschien altijd geweten. Wij deden met die wetenschap ook wat door met een intussen achterhaalde slimheid te zeggen: 'Je moet niet mee, maar je mag. Maar Seth Gaaikema ging er mee aan de haal en voegde er aan toe: 'maar als je niet wou, moest je wel.

Wij hebben, nu zovelen Hem verlaten, grote fijngevoeligheid nodig om de goede toon te vinden als wij anderen, de vriend, de broeder, het kind, bij Jezus willen houden. Wat aandrang betreft moeten we zwak durven zijn, zoals Hij dat was en elk vertrouwen in de regel 'baat het niet schaadt het niet' moeten we laten varen. Die gaat in de buurt van het evangelie niet op. Onder de twaalven ging die regel ook niet op. Het kan zover komen dat je op een zaterdagavond moet zeggen: Zou je nou morgenochtend wel met ons meegaan?

Dat is moeilijk hoor, dat te zeggen.

Moeilijk om daar de goede toon voor te vinden: niet boos, niet sarcastisch, niet gemaakt, zorgeloos en ook niet onder tranen want die zijn misschien het krachtigste pressiemiddel en kunnen veel kwaad doen. Misschien wel met een brok in je keel, maar dat zal Hij ook wel gevoeld hebben toen Hij zei: Gij wilt toch ook niet weggaan?

H. Amelink / Aalten

Het spreken van de kerk (2)

De vorige keer eindigde ik met te zeggen dat als de kerk spreken moet dat alleen maar mag zijn in een eerdere herstel van de leer van de rechtvaardiging van de goddeloze, om Jezus' wil, zonder de werken.

Dat vraagt enige nadere toelichting. De Here Jezus zendt de apostelen de wereld in met het bevel de vergeving der zonden te prediken. Dat staat te lezen bij alle evangelisten. Bij Mattheüs. In 28 : 19 „Gaaf dan heen, maakt al de volken tot mijn discipelen en doopt hen in de naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes". Marcus zegt het zo: „Gaaf dan heen in de gehele wereld, verkondigt het Evangelie aan de ganse schepping" (16 : 15, 16). En Lukas vertelt wat de Heiland aan de avond van de eerste Paasdag gezegd heeft: „En Hij zeide tot hen: „Aldus staat er geschreven, dat de Christus moest lijden en ten derde dage opstaan uit de doden, en dat in zijn naam moest gepredikt worden bekering tot vergeving der zonden aan alle volken, te beginnen bij Jeruzalem" (24 : 46, 47). En de laatste schrijvende apostel, Johannes, vertelt ons dat de Heer gezegd heeft: „Gelijk de Vader Mij gezonden heeft, zend ik ook u. En na dit gezegd te hebben, blies Hij op hen en zeide tot hen: ontvangt de Heilige Geest. Wie gij hun zonden kwijt scheldt, die zijn ze kwijtgescholden; wie gij ze toerekent, die zijn ze toegerekend" (20 : 21-23).

De apostelen ontvangen dus het bevel het Evangelie te verkondigen en hebben daarom de macht zonden te vergeven of niet.

Dat dient dus de inhoud van hun prediking te zijn. Dat dient de inhoud van alle prediking te zijn de eeuwen door. In de prediking van het Evangelie hebben we te maken met het laatste oordeel. Paulus leert ons daarom dat het werk van de prediking te vergelijken is met het werk van de heraut, die ter gelegenheid van de troonsbestijging van een koning, amnestie afkondigt in het rijk. Romeinen 10 : 4-15. In het laatste oordeel om het horen, regelnitieve vrijpraak van de goddeloze uit genade alleen. Het gaat in het laatste oordeel om het horen, hegelrecht uit de mond van de Heer en Zijn apostelen, dat Hij ons ziet als hadden we nooit zonden gehad of gedaan, ja als hadden we zelf alle gerechtigheid volbracht, die Christus voor ons volbracht heeft. Publiek voor aller oor zal het te horen zijn dat de gelovigen niet te vergeefs naar deze genezende leer gehoord hebben. We zullen het horen uit de mond van Jezus en Zijn apostelen. Dat laatste wordt wel eens te

veel vergeten. Maar het staat echt zo in het Evangelie. Zij zullen zitten op tronen om de twaalf stammen van Israël te richten. Mattheüs 19 : 28 en Lucas 24 : 29, 30. In het oordeel zal het gaan over de vraag of we gebleven zijn bij de leer der apostelen.

Iets anders dan dit moet de kerk niet spreken in deze wereld. Want we moeten van niets anders weten dan van Jezus Christus en Die gekruist. Nu is tegenwoordig een veel gehoorde tegenwerking: maar wat moeten we met deze boodschap van de vergeving, van de verzoening door het bloed in een wereld die in het geheel niet van zonde weet? Men vraagt toch helemaal niet meer om vergeving. En: er zijn veel wezenlijker vragen aan de orde. Men vraagt niet meer of God wel genadig is, maar men vraagt of God wel bestaat.

En als God bestaat, waarom is er dan zoveel onrecht in deze wereld? Als God bestaat waarom werden er dan zoveel joden ter dood gebracht door Hitler?

En als God een God van genade is waarom is er dan zoveel lijden in deze wereld?

En als God een God van recht is waarom leeft heel de wereld dan in de vrees voor de bom?

En wat is de politieke en maatschappelijke consequentie van het Evangelie? Als die er niet is dan hoeft het Evangelie niet meer. Pas in zijn maatschappelijke uitwerking bewijst het Evangelie zich als bevrijdende boodschap.

Zo zouden we nog een poos door kunnen gaan.

Moet de kerk over al deze zaken en alle niet genoemde spreken?

Nu het antwoord is ja en nee.

Het is ja, omdat de kerk nu eenmaal op elk serieus gestelde vraag moet ingaan.

Het is nee, omdat we op elke vraag maar één antwoord hebben. Elke vraag kan alleen maar beantwoord worden met de boodschap van de vergeving, met de verkondiging van de rechtvaardiging van de goddeloze.

Dat is hét antwoord op alle vragen. Als er andere antwoorden waren dan zouden ze wel in de Bijbel staan en dan zou de Heiland Zijn apostelen een andere opdracht gegeven hebben. Maar ze kregen maar één opdracht. Wij kunnen van dat

KOMENDE NUMMERS

In de komende nummers van Opbouw kunt u o.a. de volgende artikelen lezen:

Ds J. C. Schaeffer,
Toekomstverwachting

D. Smits,
De zorg voor onze kerkelijke archieven

Prof. mr dr J. J. Oostenbrink,
Christen-zijn en burgerlijke ongehoorzaamheid

Dr C. v. d. Leun,
Kernenergie

M. de Jonge,
Beproefde trouw
(over 75 jaar Geref. Bond)

C. Baardewijk,
Christiane F.

éne niet meer maken. We mogen het ook niet, juist als we nog iets willen zijn in deze gesecculariseerde wereld.

Omdat de kerk niets anders heeft dan deze ene opdracht betekent dat in de eerste plaats dat er gepréékt dient te worden. En altijd met dezelfde boodschap. Het Woord Gods moet bediend worden, maar het kan en mag alleen maar bediend worden in deze wat men dan wel noemt soteriologische eenzijdigheid. Laten we niet bang zijn voor deze eenzijdigheid. Laat deze eenzijdigheid ons een eer zijn.

Ik vermoed dat daarom — wil dit Evangelie nog weer gehoor vinden — binnen de kerk in de prediking iets veranderd moet worden. De leegloop van de kerken behoeven we niet alleen bij onszelf te zoeken. De weglopers hebben niet altijd gelijk en de blijvers niet altijd ongelijk. Maar er is te veel over „onderwerpen” gepreekt om het zo eens te zeggen. En daarmee verworden veel predikers tot wat J. H. de Groot in een gedicht genoemd heeft „verwaten wauwelaars”. Om het iets vriendelijker te zeggen: de prediking is vaak te veel verbalisme geweest. Als we in de preek niet steeds gesteld worden voor de rechterstoel van GóD, dan is het merg en de pit eruit.

God spreekt goddelozen vrij.

Hij reinigt melaatsen.

Verlorenen worden gered.

Daarom dient altijd dat oordelend en vrijsprekende Woord te horen zijn. Het is niet goed als de prediker de ene keer over het zoveelste gebod preekt, de andere keer over de doop of over de vrede. Zeker al deze zaken en al het andere dat in de Bijbel genoemd wordt dient ter sprake te komen. Maar het dient altijd ter sprake te komen in de leer van de rechtvaardiging van de goddeloze uit genade alleen zonder de werken. Of er nu over Abraham of Simson wordt gepreekt, over Petrus of Judas, als het toch niet is verkon- diging van de vrijspraak, dán is het verbalisme. Soms heel leuk om te horen. Vaak heel interessant. Maar niet echt wat het zijn moet.

Zodra men van deze regel weg gaat en ergens anders over spreekt dan gaat het mis. Ik vind zelf dat een van de predikers uit het verleden die zich het meest aan deze regel heeft gehouden dr Herman F. Kohlbrügge is geweest. Maar zelfs Kohlbrügge valt als prediker volledig door de mand als hij zich b.v. met politiek gaat bemoeien. De baarlijke onzin die hij dan verkondigt! Ik ben iemand die meent veel van Kohlbrügge geleerd te hebben. Ik heb veel aan hem te danken. Zijn nagedachtenis moge in ere zijn onder ons. Maar de preken die hij hield tijdens de Frans-Duitse oorlog zijn snorkende missers. Hij zag er niets van. Van wat er werkelijk aan de hand was. In tegenstelling met Groen van Prinsterer (zie W. Aalders, Theocratie of ideologie). Nu als zúlk een man door de mand valt als hij zich verwijdt van wat een

pastorale notities

Voorbede

Onder de voorgangers in onze kerken is er duidelijk een diep geworteld gebruik: 's zondags te bidden voor de overheid. Het is maar zelden dat het gebed voor de Koningin en alle regeerders ontbreekt. Een goede zaak. Men is duidelijk gehoorzaam aan wat de apostel Paulus ons geboden heeft in 1 Timotheüs 2 : 1 v.v. Men weet te doen wat Petrus zegt: vreest God, eert de keizer.

In een tijd waarin in het Westen meer de kiezer wordt geëerd dan de keizer is het goed dat de gehoorzaamheid aan dit apostolisch vermaan in onze gemeenten gevonden wordt.

Maar wat me als hoorder opgevallen is de laatste jaren, is dat veel voorgangers menen dan ook te moeten bidden voor de bekering van de overheidspersonen. Nu zal ik niet ontkennen dat ook zij bekering van node hebben. Zeker de groten der aarde worden in de Bijbel gewaarschuwd. Psalm 2. Maar dan moet het wel concreet zijn. In de oorlog bad wijlen ds R. E. van Arkel van Utrecht eens om de bekering van Hitler. En hij had de vrome moed om ook te vragen „bekeer hem, Here en zo niet vernietig hem”. Zo mag de kerk wel bidden. Met de laatste ernst van hemel en hel.

Maar het is toch wel goed vast te stellen dat Paulus aan Timotheüs niet zegt te bidden voor de bekering van de keizer en alle hooggeplaatsten. Wij moeten vragen om bekwaamheid voor de regeerders, opdat zij door hun wijze van regeren zorg dragen voor het stille en geruste leven, waarin de prediking van het Evangelie ongestoord kan plaats vinden, zonder gestoord te

worden door oorlog of burgeroorlog. Het is een gebed tot God om rechtszekerheid. Het gaat niet om wat de overheidspersonen in zich zelf zijn, of zij in rechte verhouding tot God staan, maar we vragen om de rechte bediening van het overheidsambt. Wie dat ambt ook moge bekleden. We hoeven niet te vragen in de publieke samenkomst van de gemeente of minister Den Uyl moge terugkeren tot het pad der vaderen, hoe fijn dat ook zou zijn en hoe zeer we dat wensen. We hoeven niet te vragen of Meindert Leerling moge wegblijven bij Sonja, hoe gewenst dat ook is. We hoeven niet te bidden of de christenen zich niet laten vinden bij Z.I. en bij welingelichte kringen of welke andere samenrotting van spotters er ook moge zijn. Dat kan allemaal particulier. Dat moet wellicht meer particulier. Ik vrees dat er een oude doperse doling zit achter dat publieke gebed om bekering. Dat is deze: dat alleen christenen goede regeerders zouden kunnen zijn. Het stille en geruste leven wordt niet alleen gewaarborgd door christenen. God dank niet! Paulus zal wel niet aan de mogelijkheid van een christenkeizer gedacht hebben. En Petrus vermaant ons de keizer te eren als onderdeel van ons leven als vreemdeling. Vreemdelingen hebben het niet voor het zeggen. Dat behoort bij het vreemdelingschap. De gemeente des Heren moet ook niet naar macht streven. Die is ons niet beloofd.

We hebben wel macht. Dat is de macht van ons gebed. Het gebed van de kerk die de uwe is. We hebben wel een taak. Dat is de prediking van de vergeving der zonden. De Here Jezus Christus wil Zijn macht bewijzen alléén in de boodschap van de rechtvaardiging van de goddeloze uit genade alleen, zonder de werken. En verder: met onze macht is het niets gedaan. Het gebed om de bekering van personen is een andersoortig gebed dan het ambtelijke gebed voor de overheid.

H. Amelink, Aalten

preek echt dient te zijn, hoe veel te meer dienen mindere predikers bang te zijn iets anders te leren.

Hoewel bij Kohlbrügge het Woord het wint van zijn eigen onzin, als hij weet te zeggen „Mijne geliefden, het is duizendmaal gemakkelijker om dag en nacht te marcheren, op de voorpost te staan, met het zwaard erop los te slaan, dan op God te vertrouwen, en van heler harte als een arm, verloren mens voor zichzelf en zijn kinderen God aanroepen”.

Zijn de kerken soms ook daarom leeg gelopen omdat men de hoorders van het Woord lastig viel met andere zaken dan waarvoor je in de kerk komt? Ik heb eens iemand gesproken die weg bleef uit de samen-

komsten. Toen ik hem vroeg waarom antwoordde hij dat hij zelf de krant wel kon lezen en dat hij daarop het commentaar van de dominee niet nodig had.

Als we niet gesteld worden voor de levende God, die oordelend spreekt tot ons, waarom zouden de mensen dan ook nog komen? Is wellicht daaruit ook het verschijnsel te verklaren dat aan de rechterzijde van de Gereformeerde Gezindte het kerkbezoek beter is dan elders. Is niet het kerkbezoek bij predikanten van de Gereformeerde Bond in de Hervormde Kerk beter dan in de midden-orthodoxie? Komen de Christelijk Gereformeerden niet meer dan de Nederlands Gereformeerden?

En zou het niet liggen aan het loslaten van deze leer dat de Gereformeerde Kerken synodaal zo snel vervallen zijn naar het nieuwe modernisme?

Daarom moeten we ook niet zeggen dat er wezenlijker vragen aan de orde zijn in deze tijd dan de vraag naar de verzoenende God. Er wordt niet gevraagd om de vergeving, zo zeggen we. Dat is vaak maar al te waar. Maar ook de apostelen moesten een wereld binnen gaan, beginnende bij Jeruzalem, die niet vroeg om vergeving. Misschien om andere redenen dan nu, maar er werd niet gewacht op de boodschap, die de apostelen brachten. Jezus Christus is dan ook niet de vervulling van 's werelds hoogst verlangen. Dat zingen we wel, maar het is niet waar. De wereld wacht er niet op. Toen niet. Nu niet. En in een christelijke tijd is dat heel erg. Maar we kunnen de boodschap niet veranderen. Paulus gaat in Athene ook niet in op de diepe vragen van Grieks denken of zo iets, maar hij spreekt voor de geleerden van die tijd over een toekomstig oordeel. Hij heeft ook geen 'respect' voor hun godsdienstigheid, maar vertelt hen dat God niet gediend is van hun 'vrome' inspanningen. God zal eenmaal rechtvaardig oordelen. En in Jezus is er ontkoming aan dat oordeel.

De vraag naar het bestaan van God, de vraag naar de wijsheid van Gods bestel in deze wereld en in ons leven, ja alle vragen uit de diepten, alle schreeuwen temidden van alle pijnen vinden hun antwoord in één andere vraag. Die van Jezus, toen Hij aan het kruis hing en riep „mijn God, mijn God waarom hebt Ge Mij verlaten?” Toen heeft God 'bewezen' dat Hij rechtvaardig is en daarin met ontferming bewogen. Als Job rebellerend God voor zijn rechtbank wil dagen, wordt door de HERE de zaak toch weer omgekeerd — Job ten heil. De vraag voor alle bedillers van de Almachtige vinden toch alleen antwoord in de vraag: hoe ben ik rechtvaardig voor God? En niet in: hoe is God rechtvaardig voor mij? In de leer van de rechtvaardiging van de zondaar staan wij voor Gods rechterstoel en kunnen alleen maar onze Rechter om genade bidden.

In deze prediking breekt zich de nieuwe wereld baan. Want wie in Jezus Christus is, is een nieuwe schepping. In de theologie is er een 'probleem'. Dat is de vraag of de apostelen en de eerste gemeenten door hen gesticht, een snel weerkomen van de Heer hebben verwacht en of Paulus dat eerst ook deelde en later daarop een correctie moest aanbrengen, 2 Thess. 2. De vraag van de Nah-Erwartung heet dat dan. Het is een misverstand. Want in de verkondiging van het Evangelie hebben we te maken met het oordeel van de Heer. Met het laatste oordeel. Daarom ook met de laatste ernst. Dat oordeel komt tot ons in de prediking! Dat hoeft echt ook

(vervolg op pag. 36 - onderaan)

D. W. L. Milo / Dalmally

Werken aan jezelf

n.a.v. Etty Hillesum,
„Het verstoorde leven”
de Haan, Haarlem, 1981

Het dagboek van Etty Hillesum, een Joods meisje dat in 1943 werd vergast, is zonder meer een ontroerend boek. We kennen meer aangrijpende boeken, die de vreselijke tragedie van een „Endlösung” behandelen — maar weinige, die van zo grote betekenis zijn als dit boek.

Wie geneigd is de beste te vergelijken denkt eerst aan „Het Achterhuis” van Anne Frank; geschreven door een jong kind, dat een snelle groei beleefde in de kascultuur van een Amsterdamse zolder. Het tweede boek, „Nacht und Nebel”, is van Mr Fl. B. Bakels, die de Duitse vernietigingskampen overleefde en tot christelijk geloof kwam. We hebben het in 1978 uitvoerig in dit blad behandeld. Dit laatste boek is belangrijk omdat de schrijver in Christus leerde de haat te overwinnen door de liefde.

We zijn bereid „Het verstoorde leven” het beste van de drie te noemen. Niet alleen omdat de schrijfster tot het christendom is gekomen — wat al een grootse overwinning van het Kruis betekent. Ook niet omdat zij de moed had, met open ogen de ondergang tegemoet te treden. Zeker niet omdat haar boek — verschenen veertig jaar na dato — als gisteren geschreven schijnt te zijn en in weinige maanden zeker vijf drukken beleefde. Zelfs nog niet omdat Etty Hillesum

haar talenten en leven schonk aan de medemens, bereid om die te helpen tot het uiterste. Maar vooral omdat zij de menselijke haat en slechte driften bestreed in haar eigen hart; daartoe zichzelf methodisch onderzocht en analyseerde; om al de menselijke zwakheden en gebreken in haarzelf genadeloos aan te pakken; om als Paulus zichzelf te tuchtigen teneinde meer dienstbaar te zijn; en zo in vrees en beven haar eigen zaligheid te bewerken — omdat het God was, die woning in haar maakte.

Het zal een kritisch denkend mens verwonderen, dat een dagboek over de tweede wereldoorlog na veertig jaren nog gevraagd en gelezen wordt. Misschien bent u geneigd te denken: het zit zeker vol bloed, geweld en seks? Hoe kan het anders een bestseller zijn?

Nu, er ruist enig bloed, er is een gerucht van gewelddadigheden en aan seks wordt ook gedaan. Toch is het boek er niet vol van. Veel belangrijker dan de drie ingrediënten voor populaire lectuur is het christelijk element: de strijd tegen eigen hart, de overgave aan Gods liefdebeleid en een kort leven dat uitgroeit tot een eindeloos gebed.

Dat christelijk „element” — het woord deugt niet want wat aanvankelijk een bijkomend element schijnt, blijkt langzamerhand het hoofdthema te worden — is niet aan de menselijke gegevens toegevoegd, maar vermengt er zich mee als gist. Anders gezegd: het christendom komt niet als een vernis over de mens, maar dringt in hem door. De Geest draagt geen plus-tekens voor zich uit maar een vermenigvuldigingsteken.

De vraag is nu: begrijpen de honderdduizenden lezers dit — of zien ze er een extra dramatische dimensie in? Wordt dit boek gevraagd omdat het geweldloze karakter in de mode is — of omdat men de onoverwinnelijke genade Gods herkent in een buitenkerkelijk christendom? In het laat-

ste geval mogen we dubbel dankbaar zijn voor zulk een schijnend licht in zulk een sombere wereld.

Zij begon haar dagboek met schroom: „om het leven tot een redelijk en bevredigend einde te brengen”. Duidelijk voor eigen gebruik en niet voor publicatie bestemd. Het beslaat een periode van anderhalf jaar, tussen maart 1941 en oktober 1942, met nog enkele brieven uit het voorlaatste station, Westerbork. Het lezen van dit zeer delicate en openhartige dagboek ligt dan ook aan de grens van het betamelijke.

De begaafde schrijfster, kleindochter van een opper-rabbiijn, dochter van een rector en een Joodsrussische moeder, had juist tevoren de studie van de psychologie aangevat, nadat ze doctoraal rechten had afgelegd. Tegelijk was ze aan de Slavische talen, met name Russisch, begonnen. In het kader van haar studie ontmoette ze een Duits psycholoog, leerling van Jung, die mede de chirolgie, handlijnkunde, practiseerde. Deze begeleidde haar studie met zulk een élan en overgave, dat haar snelle rijping voor een deel uit hem moet worden verklaard. Altijd klaar op de achtergrond van haar emotionele en intelligente levensvragen, was hij haar tot vraagbaak en stimulans, tot leraar en vriend; die haar leerde op eigen benen te staan en zonder zijn hulp de op haar afstormende problemen op te lossen.

Evenals Augustinus was Etty Hillesum bezeten van de wens: God en de ziel te leren kennen. Nu kan het woord psychologie inderdaad vertaald worden als kennis van de ziel. Maar de schrijfster zocht verder dan dit. Als Augustinus streefde ze naar een kennis van de menselijke inventaris, die over de grenzen van de wetenschap tot wijsheid leidt. Haar studie, theoretisch opgezet, werd onder de druk van de tijd onmiddellijk in praktijk gebracht. Niet voor de school, maar voor het leven leerde zij. Haar snelle en verbijsterende bloei leverde dan ook

Vervolg van pag. 35

Het spreken van de kerk

niet te ontaarden in schrikanjagen-de advertenties op stations. Maar als dit besef weg gaat dat we uit genade behouden worden, als we het vanzelfsprekend vinden dat we behouden worden, dan zijn we vreemd bezig. Het meeste van wat ik gezegd heb de laatste weken is al eerder door mij gezegd. Het is vaak welsprekender gezegd door anderen. Maar het vindt weinig gehoor. Het heeft er de schijn van dat de christelijke kerk, de eeuwen door, alleen maar bij tijd en wijle eerbied heeft voor het feit dat Jezus Christus vanuit de hemel regelrecht de dertiende apostel Paulus toevoegde aan de twaalf. En dat juist deze dertiende ons — meer dan welke andere apostel en Bijbelschrijver ook — duidelijk gemaakt heeft wat het Evangelie van het Koninkrijk betekent voor verloren zondaren. Pas als we de belangrijkste gebeurtenis na Pinksteren uit de kerkgeschiedenis — Paulus' roeping — ook blij en eerbiedig gaan erkennen, pas dan hebben we zicht op het Evangelie. Paulus en

Jezus. Een veelbesproken thema. In de theologie. Maar een weinig erkend thema in de prediking. Pas in het eerherstel van de eenzijdigheid van de apostolische opdracht is er een woord voor de wereld. Door mensen, die zelf heben leren beven voor God en die zeer verrukt elke keer weer lezen, horen, naar deze oude boodschap.

P. J. van Kampen / Zeist

De antroposofie

(slot)

Antroposofie is een wetenschap, die de kosmos en de mens bestudeert. Hierbij richt ze niet alleen haar aandacht op hetgeen wij met onze gewone zintuigen direkt of indirekt kunnen waarnemen. Zij betreft

vooral in haar onderzoek wat slechts met behulp van vermogens, die in het algemeen eerst nog ontwikkeld moeten worden, waar te nemen is. Zij wil het geestelijke deel van de mens in contact brengen met het geestelijke in de kosmos.

Loosjes.
Wat is Antroposofie, p. 29

Naast zijn universitaire opleiding dient een arts „een persoonlijke scholingsweg te volgen, die hem in staat stelt de mens te kunnen waarderen in al zijn facetten. Deze scholing is gericht op het ontwikkelen van waarnemingsmogelijkheden die buiten het bereik van onze normale zintuigen liggen. Het verkrijgen van een „tweede gezicht”, het opbouwen van bovenzintuiglijke waarneming, moet de geneeskundige in staat stellen naast de lichamelijke ook de ziels- en geestelijke aspecten van de mens te overzien.”
van Dijk.

Geneeswijzen, p. 44

Nadat we in vorige artikelen aan bewegingsleer en pedagogiek-volgens-Steiners-inzichten aandacht hebben besteed, moet in dit afsluitend artikel nog worden gesproken over zijn visie op geneeskunst en landbouw. Gids hierbij zullen zijn het al eerder genoemde nuttige boekje van Maria Loosjes en het boek van Dr Paul van Dijk, Geneeswijzen, die ook voor de antroposofische geneeskunst in zijn boek een plek inruimt. Uitgave: Anth. Hermes, Deventer.

Ziekte en genezing

Samenhangen

We beginnen met een paar citaten. Eerst mevrouw Loosjes, die in het voorafgaande over de gebruikelijke geneeswijzen met chemische preparaten heeft gesproken. Ze vervolgt dan: „Langs geheel andere weg zijn de aanwijzingen en richtlijnen tot stand gekomen, die Rudolf Steiner aan de artsen geeft voor het gebruik van medicamenten. Deze berusten op zijn diep inzicht in het wezen van de mens, zowel de gezonde als ook de zieke, in het wezen van de

honderdvoudige vrucht: voor de tijd van haar eigen korte leven, maar evenzeer voor wie dit dagboek alsnog leest.

—o—

Een der eerste menselijke driften, die haar omgeving haar ruimschoots aandroeg: de haat tegen de beulen, leerde ze beheersen. Haat is een ziekte van de eigen ziel, begreep ze. Met haat bouwen we niets op, maken alleen alles kapot. Leed en onrecht, angst en paniek worden niet met haat overwonnen — maar met begrip en geduld en zelfkennis. Als we eenmaal door onze haat tot net zulke wilde honden verworden zijn, geeft het allemaal niets meer, 123. Bij de ergste misdaden moet je achter de beul de mens opzoeken, Gods evenbeeld, 90. En de rottigheid van de mens zit ook in óns, 81; daarom, als we de wereld willen verbeteren moeten we bij onszelf beginnen. Ze begint te zien „in welke gapende afgronden de scheppingskrachten en de levensvreugde van de mens verdwijnen; het zijn de (zwarte) gaten die alles opslokken en die gaten zitten in het eigen gemoed”, 172.

In plaats van haat stelt zij liefde: het kwade overwinnen door het goede. En dan „liefde tot iedere toevallige naaste, tot ieder evenbeeld van God”, 189. Ze wil trachten „een klein beetje verbroedering te brengen tussen al die zogenaamde vijanden”, 176 „En als eenmaal die mensliefde zich in je gaat ontplooiën, groeit ze tot in het onmetelijke uit”, 134.

U ziet dat ze hier al veel verder is dan de psychologie haar kon brengen. Haar leermeester zei haar: wat in je hoofd zit moet in je hart komen, 22.

Haar tweede opgave was: het lijden te verwerken. Ze verstond, dat we het lijden niet voortijdig naar ons toe moeten halen: niet moeten lijden voor de tijd. Wie zegt het leven lief te hebben, maar nu al onder gaat aan angst en haat, heeft het leven voortijdig verminkt; wil van het leven alleen wat aangename details ge-

nieten. Het lijden is een deel van ons leven, begrijpt ze. En dat lijden doet niet God ons aan — daar zijn we zelf aansprakelijk voor. „Die angst om iets in het leven te kort te komen maakt dat je alles te kort komt.” „Natuurlijk, het gaat om onze volledige vernietiging — maar laten we het toch met gratie dragen”, 177. En „al dragende vergroot zich de draagkracht”, merkt ze verwonderd op, 172.

Er is nog een lichtpunt, dat haar ontwikkeling in een gouden gloed zet. Het is de ontdekking, dat God alle dingen zeer schoon gemaakt heeft. Daarvan is ze vervuld na het lezen van de Bijbel, na het leren knielen in de badkamer. Vele malen en in de smartelijkste omstandigheden blijft haar hartje zingen: dat Gods wereld, ondanks alles, schoon is, 20; dat het leven groot en goed en boeiend en eeuwig is, 71; dat het leven ondanks de Gestapo schoon is, 83. Aan het eind van iedere dag, die aan eigen kwaad meer dan genoeg blijkt te hebben, blijft ze zeggen: het leven is toch zeer schoon, 85. Ze blijft Gods schepping prijzen, 90 en 114. Als Habakuk die de ondergang voorzag blijft ze zich verheugen in de God van haar heil. Ze is „bereid tot in de dood te getuigen, dat dit leven schoon en zinrijk is en dat het niet aan God ligt, dat het zo is als het nu is, maar aan ons”, 124.

—o—

Het zal u duidelijk zijn in hoeverre hier uit wetenschap wordt geput en in hoeverre uit eeuwige bronnen. Daarbij zal u opvallen, hoezeer ze haar actieve aandeel op zich neemt, het werken aan zichzelf. Niet belast door christelijke dogmatiek of theologisch vooroordeel is ze, als Paulus, ijverig bezig zichzelf gereed te maken tot beter dienst: een nuttig instrument in Gods hand te zijn.

Dat zat vaak in kleine dingen. Van huis verwend met lekker eten begreep ze, dat veel en lekker eten de maag bederft en de weerstand verzwakt; en dat terwijl ze straks grote weerstand moest zien te hebben. Tegelijk: dat teveel

geestelijk voedsel tot hoofdpijn, depressies en kwalen leidt. Bovendien: dat niet haar studeerkamer haar werkplaats moet zijn — maar de maatschappij met de angstige, kermende Joden. Boeken brengen geestelijke luiheid; ze moest luiheid, geremdheid en onzekerheid over boord gooien om tot zichzelf te komen, en via haar zelf tot anderen, 38.

„Heer, geef me liever wijsheid dan kennis”, bad ze; en een beetje deemoed, 46, 47. „Het leven is gecompliceerd en niet te vereenvoudigen; zelf moet je maar eenvoudig zijn”, 56. En ze tuchtigde zichzelf met vroeg opstaan en een koud bad, met een tijdslimite om nieuwe rampen te verwerken. Ze had neiging tot ascese, maar beseftte dat dit te ver van de bruikbare werkelijkheid af zou staan, 54. „Men moet alles opgeven om de duizend kleine dingen op een dag voor anderen te doen, zonder zichzelf daarin te verliezen”, 122. Haar zelfdiscipline luidde: geen grote dingen fantaseren, maar je plicht doen en hard werken.

Zo werd ze bewaard en bewaarde zichzelf voor nutteloze paniek. Maar haar blik op de toekomst werd steeds helderder. Ze zag het smartelijk proces: geboren om zelfstandig te worden, in de zekerheid dat bij anderen geen steun te vinden is — alleen bij God. En dan werken met „een beker koud water” voor ellendigen. „Het gaat er niet om, of ons ongevoelend lichaam het volhoudt — maar, als men ellendig omkomt, of men gevoelt dat het leven zinrijk en schoon is en dat men alles innerlijk verwezenlijkt heeft en dat het leven goed was”, 118. Als ze zou weten over een week te moeten sterven, zou ze nog zeven dagen hard kunnen werken. Want leven en sterven zijn zinrijk verbonden, 120.

„Dit leven is iets prachtigs en groots; we moeten nog een hele nieuwe wereld opbouwen, later”, 186. „De hoofdweg van mijn leven strekt zich een heel eind voor me uit en reikt al in een andere wereld”, 187.

U ziet dat hier nog wel een vervolg in zit.

natuurrijken en in de relatie tussen die beide. Vooral de planten spelen hierbij een grote rol. Door het aflezen van het wezen van de plant en door de werking die van een bepaald mineraal uitgaat te zien, ontdekte hij de genezende krachten die in de natuur werkzaam zijn.” (24)

Paul van Dijk begint zijn verhaal ook met samenhangen te vermelden. Ik citeer (p. 44): „De arts dient naast een beeld van de mens tevens een beeld van de kosmos te hebben. Mens en kosmos verkeren in een voortdurende wisselwerking met elkaar. Wanneer het beeld van de mens door ziekte verandert, staat het beeld van de kosmos op de achtergrond om ons aanwijzingen te geven voor therapeutische mogelijkheden... Door bestudering van deze relatie krijgt men een dieper inzicht in het wezen van de mens.”

Daarna gaat hij in op een hier nog niet genoemde indeling van Steiner aangaande de mens en de kosmos. De planeet aarde doorloopt heden zijn vierde ontwikkelingsstadium. De drie achter ons liggende stadia worden gekenmerkt als de toestand van Saturnus, de zon en de maan. In de eerste toestand is het rijk der

mineralen ontstaan en ook het fysieke lichaam van de mens. In de tweede toestand heeft het fysieke lichaam ook het etherlichaam opgenomen, terwijl in de maantoeestand het astrale lichaam erbij gekomen is. Na een trance-toestand, een slaapbewustzijn (zoals planten hebben) en een droombewustzijn (waarvoor het dier gekenmerkt wordt) heeft de mens in deze vierde toestand (die uiteraard vele tientallen eeuwen duurt) zijn zelfbewustzijn ontvangen en verder ontwikkeld.

Polariteit

In het vorige artikel is even — heel kort — genoemd de opvatting dat de mens uit drie delen bestaat; hij kent een „hoofd”, een „middengebied” en een „stofwisselings-ledematenselsel”.

Volgens Steiner heerst in de „bovenpool”, het hoofd, (ook „zenuw-zintuigensysteem” genoemd) een afbrekende, verhardende tendens. Het stofwisselings-ledematensysteem daarentegen is opbouwend. Als het labiele evenwicht tussen beide krachten, beide polen, verstoord wordt, treedt ziekte op. Bij

„overcapaciteit van het zenuw-zintuigensysteem... worden de afbrekende verstarrende tendensen in het organisme versterkt. Op deze wijze ontstaan dan sclerosen, artrosen, reumatische ziekten en steenvorming. Het zijn de zogenaamde koude ziekten... Wanneer omgekeerd het stofwisselings-ledematensysteem te sterk overheerst... dan neigt het organisme naar hoge metabole activiteit (warmtevorming) en ontstaan ontstekingen en koortsende ziekten. Het zijn de zogenaamde warme ziekten.” (Van Dijk, 48).

Diagnose en Genezing

Steiner heeft met zijn inzicht in het wezen van mens en natuur dus de juiste relatie tussen beiden ontdekt. Zo is de antroposofische geneeskunst onder andere gericht op kruiden en het dierlijke wezensdeel in de mens. Het concentreert zich op die orgaanfuncties, die een afspiegeling zijn van het astraal lichaam, de zielscomponent van de mens. Binnen deze tendens speelt de driedigheid van de plant een rol: wortel, stengel, blad en bloem. Daarbij is de wortel het analogon van het

zenuw-zintuigensysteem, en de bloem kan vergeleken worden met het stofwisselingsstelsel, blad en stengel worden toegepast bij ritmische storingen en het zaad wordt gebruikt bij stofwisselingsmoeilijkheden.” (Van Dijk, 53).

Naast relaties met planten wordt ook verband gezien met metalen/mineralen en daarmee met de planeten. Opnieuw Van Dijk: „Veel gebruikte metalen zijn goud, zilver, koper, ijzer, tin, kwikzilver en lood. Koper ondersteunt de ik-organisatie in het maag-darmkanaal. Lood zorgt ervoor dat het astraal-lichaam zich sterker met het ether- en fysiek lichaam verbindt. Zilver dringt de bovenste wezensdelen terug uit het stofwisselingsgebied.” (54).

Belangrijk in de antroposofische diagnostiek zijn ook de zgn. „stijgproeven”. Deze maken een studie van de „levenskrachten” van ieder mens. Aan de hand van een paar druppels bloed kan men diagnose stellen „in een stadium, waarin zij nog niet in de uiterlijke verschijningsvorm zijn aan te tonen... Zij toont hiermee de invloed van de planeten op bepaalde metalen aan. Bij

zonsverduiseling bijv. vervagen de voor het goud karakteristieke vormen, die de beelden anders vertonen". (Loosjes, 20).

Ook zijn kristallisatiebeelden erg in gebruik. Aan een oplossing van koperchloride wordt een uiterst kleine hoeveelheid bloed toegevoegd. Zodra dat gebeurt, treedt een zeker patroon op, waaruit de antroposofische arts kan afleiden op welke plaats het ziekteproces zich afspeelt. „Er bestaat een samenhang tussen de plaats, waar deze afwijking in het kristalbeeld optreedt en de plaats in het lichaam, waar het ziekteproces zich afspeelt, of zich af zal spelen." (22).

Veel méér valt te noemen; vanwege de beperkte ruimte volsta ik met het noemen van wat zaken die Van Dijk meldt.

Geneeskundige stoffen, die worden onttrokken aan „bijen, mieren, maar ook gifslangen, inktvissen en gifpadden." Verder aderlating, eigen bloedinjectie, eigen urine-therapie, speciale massage, allerlei soorten baden en „toepassing van warmte".

Landbouw

Over landbouwmethoden moeten we uiterst kort zijn. „Rudolf Steiner wijst hier op de werking van de maan — die zich verder uitstrekt dan de ons in eb en vloed bekende invloed op de aarde — en op die van de overige planeten. Hierdoor zal het duidelijk zijn dat er voor de diverse handelingen als zaaien, snoeien, oogsten enz. gunstige en ongunstige perioden of dagen aan te geven zijn..." (Loosjes, 26).

Wat doen we er mee?

Temidden van de overstelpende literatuur van en over Antroposofen is in de afgelopen weken maar een uiterst minieme hoeveelheid informatie tot u gekomen. Misschien was die echter al zo uitvoerig en/of gedetailleerd dat een aantal lezers heeft afgehaakt, of nooit is begonnen. In dat geval dient hier te worden opgemerkt dat me dat zeer spijt, maar dat deze mate van detail in elk geval nodig is, wil men de Antroposofie enig recht doen. Het is en blijft een zeer ingewikkeld en veelomvattend systeem.

Dat hier dus niet alles gezegd is zal ieder die de artikelen wel heeft doorgeworsteld inmiddels wel hebben begrepen. Een andere scribent had misschien veel meer over de Vrije school geschreven, of over welk ander aspect dan ook. Voor mij was een groot deel van de interesse gericht op mens- en godsbeschouwing, met name op de Christologie. Hoe de antroposoof tegen Christus aankijkt is enigszins bestudeerd. Laat echter niemand menen nu *alles* van deze tegenwoordig zo populaire gedachtengangen te weten! Wat mij betreft, ik heb dat gevoel nog lang niet. Niettemin is het mijn hoop dat er voor ieder een aantal aankno-

pingspunten aanwezig is, als men verder wil studeren. En daarmee ook voor ons nu een mogelijkheid is gekomen om iets van een beoordeling uit te spreken.

Wat de mérites van de medische kant aangaat, ik bezit geen deskundigheid om hierover een definitieve uitspraak te doen. Toch lijkt het me toe dat zulke verwevenheid tussen mens en kosmos niet door iedere arts zal worden erkend... Zonder me daarmee restloos aan de kant van de „gevestigde medische wetenschap" te scharen, komt het me voor dat die constatering wel enig gewicht in de schaal mag werpen. Belangrijker echter vind ik dat achter die medische diagnose etc. een mensbeeld blijkt dat ik vanuit (mijn visie op) de Bijbel niet herken. En datzelfde geldt voor de Vrije school gedachte, de bewegingsleer, de landbouw, enz. Ik vraag me af of we als christenen met zulke ideeën akkoord mogen gaan, omdat „het werkt". Op dezelfde gronden zou het trekken van horoscopen (ook vanouds geen typisch-gereformeerde praktijk!) gewettigd zijn, mits de voorspellingen maar uitkomen! Zulk denken leert de Schrift ons niet, meen ik. Ik verwijs naar teksten uit het boek Deuteronomium: inderdaad, de éérste toets van een „ware profetie" is dat die moet uitkomen (zie het eind van Deuteronomium 18). Maar een paar hoofdstukken eerder, in Deut. 13, het begin, wordt met de mogelijkheid gerekend dat een profetie kan uitkomen, maar desondanks *niet* van God komt, juist een valstrik is. Zo lijkt het me naïef en bovendien minder dan voluit-Bijbels, om bij beoordeling van zulke zaken alleen van het zichtbare rendement of resultaat uit te gaan.

Hoe groot dat resultaat is weet ik overigens niet. Wel is duidelijk dat in onze zo sterk technologische en pragmatische tijd de Antroposofie bij velen aanslaat. Ze is namelijk „geestelijk", gericht op het niet-louter-materiële. Ze schenkt aandacht aan de „hele mens". Dat vind ik zelf ook sympathiek. Zoals ik de paar Antroposofen die ik ontmoet heb ook als persoon zeker niet anti-pathiek vind.

Alleen, dat is géén basis voor de beoordeling van een systeem! En ik blijf, na alle studie (die ongetwijfeld nog te beperkt gebleven is) op mijn oorspronkelijk ingenomen standpunt staan. Dit is geen christelijke mens- of godsbeschouwing. Althans, ze is niet christelijk, in de zin van „orthodox-door-de-eeuwen heen".

Dat ik niet alles van de Antroposofie weet hindert me bij het uitspreken van deze conclusie niet zozeer. Ik meen namelijk vanuit de Bijbel wel iets van Gó te weten, zoals dat daar geopenbaard wordt.

Als dat geopenbaarde de basis van ons oordeel mag zijn, kan ik niet anders dan drie zaken konkluderen: 1. de Antroposofie heeft een kijk op Christus, die — hoewel ze

Hem een hoge plaats toekent — fundamenteel anders is dan de orthodox-christelijke visie op Hem.

2. het is ijdel om deze Christologie los te maken van enig ander aspect van de Antroposofische leer of praktijk.
3. uiteindelijk gaat het om twee visies op God, en misschien wel twee ideeën over *Openbaring*. Hebben wij de bijbelse documenten nodig (onze positie) of kunnen wij los daarvan, als geestelijke wezens, het „kosmische spoor" volgen, zoals Steiner zegt te kunnen?

In het bestuderen van de Antroposofie heb ik, denk ik zelf althans, iets begrepen van de moeite die de orthodoxie altijd weer met de egoïstisch-gnostieke uitdaging heeft gehad. Ik voel een zekere interesse in de denkbeelden, zeker gen persoonlijke antipathie tegen aanhangers. Desondanks principiële afwijzing. Omwille van hetgeen wij geopenbaard hebben gekregen. Ik ben

H. Algra / Den Helder

Hadik dat maar geweten (VIII)

Reducerend

De vorige weken hebben we in het kort twee opvattingen over de gewetensontwikkeling genoemd: vanuit de leertheorie en vanuit de psycho-analyse.

Deze week komen nog twee theorieën aan bod. We doen dit heel beknopt. „Opbouw" is geen vakblad voor opvoedkunde en psychologie. Binnen het kader van deze serie meende ik de 4 theorieën toch te moeten noemen. Ze geven nl. aan hoe men vanuit verschillende denkkaders de gewetensontwikkeling kan bekijken. Men vormt zich op deze wijze tevens een beeld van mens en maatschappij.

Over het algemeen kan men stellen dat leertheorie en psycho-analyse sterk kijken naar het geweten. Eén aspect wordt sterk benadrukt (b.v. identifikatie met één van de ouders); terwijl andere invalshoeken nauwelijks aan bod komen. Het religieuze aspect is slechts aanwezig voorzover een gevolg van de opvoeding.

Zelf

Gedurende de afgelopen decennia werd meer en meer het „zelf" (of: ik) als kern van de persoonlijkheid genoemd (Rogers, Allport, Bühler). We zien deze tendens ook binnen de psycho-analyse („ego-psychologen",

niet zo'n visionair als Steiner, schiet ook sterk in geestelijke beleving tekort. En toch, wat Steiner „openbaart" is niet het Woord der Eeuwen. En uit die konstatering trek ik mijn verdere konklusies.

Omdat het zetsel van deze artikelen is blijven staan, is het mogelijk van deze serie een overdruk/brochure te maken. Of die er zal komen, hangt af van de vraag of er bij de lezers belangstelling hiervoor bestaat. Daarmee zou ook de eventuele prijs samenhangen, die zeker niet boven de vijf gulden zal uitkomen.

Wilt u, als u belangstelling hebt, dat schriftelijk of telefonisch doorgeven aan mevr. v. Veelen, Kon. Wilhelminalaan 38, 3956 TD Leersum, tel. 03434-4288.

U hoort er nog nader van.

P. J. v. K.

zoals Erikson). Men noemt deze visie op de gewetensontwikkeling wel de personalistische benaderingswijze.

Volgens bovenstaande visie ervaart het kind via de liefde van zijn opvoeders wat goed is, en wat niet goed is. De nadruk komt te liggen op het samen-zijn. Als het kind lief is, ervaart het dat het erbij hoort. Doet het iets wat z'n ouders niet goed vinden, dan daalt ook z'n gevoel van eigenwaarde.

Deze benaderingswijze ontstond als reactie op de nadruk die bij het denken over het geweten werd gelegd op de inperkende houding van de ouders. Nadruk op identifikatie met de voornaamste opvoeders zou kunnen leiden tot onvrijheid en verkramptheid: het kind werd een kopie van zijn ouders.

Opvallend is dat het geweten niet in de eerste plaats als inperkend wordt gezien, maar juist als opbouw. Het kind moet zichzelf kunnen zijn, los van ouders of omgeving. Binnen deze visie wordt het geweten gezien als zelfwaardig en persoonlijkheidsverwerklikking (Huys).

Geweten en verstand

Wereldberoemd werd de Zwitserse psycholoog Jean Piaget (1896-1980) met zijn studies over de verstandelijke ontwikkeling van kinderen.

ONTMOETINGS DAG 1982**zaterdag 24 april a.s.****VELUWEHAL
BARNEVELD**

Heel bekend zijn binnen de psychologie zijn onderzoeken met betrekking tot het vermogen van kinderen om hoeveelheden te kunnen vergelijken. (Op welke leeftijd weten ze b.v. dat een lang en smal glas gevuld met water evenveel vocht bevat als een laag en breed glas?). Volgens Piaget hangt de gewetensontwikkeling nauw samen met de verstandelijke rijping. Opvallend is dat de rol van ouders of omgeving naar de achtergrond verdwijnt. Normen behoeven het kind niet te worden aangeleerd. Naarmate het zich verstandelijk ontwikkelt zal het ook een beter inzicht verkrijgen in hoe het in bepaalde situaties moet handelen.

De heteronome moraal

Als het kind verder rijpt in verstandelijk opzicht komt het meer los van zijn egocentrische wereldbeeld. Kleine kinderen zien zichzelf als centrum, andere mensen denken net zo als zij. Om hiervan los te komen moet het kind onderscheid kunnen maken, maatstaven moreel ordenen. Dat onderscheid maken zien we heel duidelijk bij de ontwikkeling van heteronome naar autonome moraal. Er kan een duidelijke parallel worden getrokken met de wijze waarop het kind in het 'glazen-experiment' (zie boven) hoeveelheden water af gaat wegen.

Bij de zgn. heteronome moraal beoordeelt het kind zaken aan de hand van de gevolgen die dit heeft. „Iemand heeft honger en steelt een brood”. Kinderen die zich op het niveau van denken van de heteronome moraal bevinden zullen deze daad, aldus Piaget, veroordelen omdat de dief er straf voor zal krijgen. Dat een kind op deze wijze denkt, komt doordat het nog maar moeilijk kan relativiseren. De vraag waarom een ander iets doet, is nog te ingewikkeld. Daarom worden de gevolgen de graadmeter van het gedrag. David, die z'n moeder helpt bij de afwas en daarbij het hele servies laat vallen, wordt strenger veroordeeld dan Esther die uit de suikerpot snoept en daarbij een kopje liet vallen.

De autonome moraal

Als het kind ouder wordt, kan het situaties af gaan wegen, net als het hoeveelheden kan gaan afwegen in het 'glazen-experiment'. Het kind leert onderscheid te maken. De

vraag naar het waarom, naar het motief achter de daad, komt in beeld. Een handeling wordt als verkeerd gezien wanneer deze tegen het rechtvaardigheidsbesef in gaat. Volgens Piaget wordt rond het 9e levensjaar de bedoeling in het oordeel verwerkt. Op de leeftijd van ongeveer 12 jaar zou de autonome moraal zijn voltooid. De hiervoor genoemde voorbeelden worden dan op meer afwegende wijze ingevuld.

Bezwaren tegen piaget

Tegen de opvattingen van Piaget ten aanzien van de gewetensontwikkeling vallen een aantal bezwaren in te brengen. De belangrijkste kritiek betreft de wetmatigheid waarmee hij de gewetensontwikkeling beschrijft. Het emotionele aspect wordt hierbij verwaarloosd. Naar mijn stellige overtuiging speelt de liefdevolle relatie tussen ouders en kinderen een grote rol bij de ontwikkeling van het geweten.

In de tweede plaats laat Piaget het milieu waarin het kind opgroeit grotendeels buiten beschouwing. Je moet als opvoeders als het ware maar afwachten hoe de verstandelijke ontwikkeling zal verlopen; de gewetensontwikkeling volgt dan vanzelf wel. Weliswaar kan men de gewetensontwikkeling niet forceren, toch speelt het gezin waarin

een kind opgroeit een belangrijke voedingsbron voor zijn moreel besef. Als de gewetensontwikkeling weinig meer is dan het „verstandelijk afwegen van situaties” kunnen we ons afvragen welke plaats er nog wordt ingeruimd voor christelijke normen.

Een derde konstatering is dat Piaget de schijn zou kunnen wekken dat hoe verder iemand verstandelijk rijpt is, hoe hoger zijn morele ontwikkelingspeil zal zijn. De geschiedenis laat ons zien dat „het IQ” zeker geen garantie vormt voor een bepaald moreel peil.

Hoewel de visie van Piaget op de gewetensontwikkeling van kinderen erg knap in elkaar zit, en ook een aantal goede aanknopingspunten biedt in verband met het denken over het geweten, mogen bovengenoemde bezwaren niet uit het oog worden verloren.

Wordt vervolgd

Er kunnen nog meer theorieën over de gewetensontwikkeling bij kinderen worden genoemd. Ik laat het hier echter bij; deze serie wordt toch al veel langer dan oorspronkelijk de bedoeling was. U houdt nog twee afleveringen tegoe: observaties over gewetensontwikkeling en (voorzichtige) konklusies over de gewetensopvoeding.

Literatuursuggesties

- De Civitate (CSFR), themanummer psychologie en zielszorg, nov. 1981; blz. 62-66.
- Rita Kohnstamm, Kleine ontwikkelingspsychologie, Deventer 1981; blz. 117-128.
- Leo Speth en Mariëlle van den Hoven, Over de problematiek van de doofheid en de pedagogische hulpverlening (doktoraalskriptie), Lochem 1973; blz. 233-246.

de redactie ontving

Dr K. Deddens, Het liep uit op Trente. Vervolg op het boek in dezelfde RB-serie 'Het begon in Jeruzalem'. In dit boek een beschrijving van de ontwikkeling van het 'kerkelijk jaar', met name van de vierde tot de zestiende eeuw, en dan in het bijzonder in het Westen, 200 pag., f 21,90; uitgegeven door Oosterbaan & le Cointre, Goes.

F. Folkerts, Het fundament. Hulpboekje bij het bijbelonderwijs in de lagere klassen van het voortgezet onderwijs, derde, herziene druk, 216 blz., f 24,90; uitgegeven door De Vuurbaak, Groningen.

C. S. Lewis, Ruimte-trilogie: Ver van de zwiigende planeet, Reis naar Venus, De binnenste cirkel, resp. 190 pag., f 15,90; 192 pag., f 15,90; 256 pag., f 19,90. Kompleet te verkrijgen in een box, f 45,—. Uitgegeven door Oosterbaan & le Cointre, Goes.

Dr C. van der Waal, Openbaring van Jezus Christus II, verklaring, 443 blz., f 70,75; uitgave van De Nijverheid, Oudkarspel, verkrijgbaar bij De Vuurbaak, Groningen.

M. R. v. d. Berg, De brief aan de Efeziërs. Hoofd en lichaam. Uitleg van Paulus' brief aan de Efeziërs, met daaraan toegevoegd twee hoofdstukken over resp. 'Tempel en eredienst volgens het Nieuwe Testament' en 'Bijbelse normen voor de beleving van de seksualiteit'. 151 blz., f 17,50; Buijten en Schipperheijn, Amsterdam.

kerknieuws

Maastricht — Adres ds J. D. Smit, Statengaard 43, 6227 GL Maastricht, telef. 043-615409.

Ds W. in 't Hout — Het adres van ds W. in 't Hout in Dieren is een vorige keer onjuist vermeld. Hier volgt het goede adres: Goudakesstraat 8, 6952 RE Dieren, tel. 08330-22327.

ISRAEL

**Israel is meer dan een boeiend vakantieland.
Het is het Land van de Bijbel.**

**Het gaat dan ook om de diepere betekenis.
Het zoeken naar plaatsen waar het gebeurde,
waar het gezegd werd....**

Uw reismogelijkheden dit jaar:**Reis A - Israel, Land van de Bijbel**

16/04 - 30/04 Drs. G. van Leyenhorst te Garderen
08/10 - 22/10 reisleader nog niet bekend

Reis B - Israel en de Woestijn

07/05 - 21/05 Ds. C. Trouwborst te Vlaardingen
03/09 - 17/09 Ds. J.A. v.d. Velden te IJsselmuiden

Reis C - Speciale 17-daagse jeugdreis

26/07 - 11/08 Ir. J.v.d. Graaf te Huizen

Reis voor gehandicapten

05/03 - 19/03 Ds. A.v.d. Veer te Zwolle
12/11 - 26/11 Ds. H. Harkema te Brakel

**ISRAEL
BIJBELREIZEN**

Vredeweg 22, 1505 HH Zaandam, tel. 075-123451

*U wilt meer weten?
Vraag het programma.*

Kamperen ???

Dat moet u ook eens doen.

Bespreek een plaats
op een
mooie camping
in Voorthuizen.

REKREATIECENTRA

„Ackersate - Berkenrode”

Voorthuizen - Harremaatweg 26
Telefoon 03429-1274

Echtpaar

zoekt kontakt

met echtparen, die naast eigen kinderen ook een

pleeg- of adoptiekind
hebben.

Brieven onder nr. 5-2 van dit blad.

**U bent van harte welkom
op het**

Goud- en Zilvermidatelier

„DE VLINDER”

Hannah de Miranda,
Maartensgat 21,
3311 CK Dordrecht

TE HUUR

van particulier 6 pers. nieuwe appartementen in het gezellige Tiroler Axams, een ideaal oord voor

WINTER en ZOMERVAKANTIE'S

In het gebouw vele extra's zoals: zwembad, sauna, stube, was- en droogmachine's.

Bij vroegtijdige reservering, meerdere appartementen gelijktijdig te reserveren.

Aantrekkelijke all-in-prijzen.

Voor informatie: 071-411115 en 01862-2596.

Zoekt U voor Uw vakanties iets anders?

Evangelische Camping „t Belofde Land”

biedt U

een afwisselend programma tijdens Paas-, Zomer- en Herfstvakantie.

Bovendien beschikken wij over groepsaccommodatie.

Speciale tarieven in voor- en naseizoen.

Reserveringen na 3 januari 1982.

Vraag folder.

Bosweg 17, Voorthuizen, tel. 03429-2942

ADVERTENTIES MOETEN UITERLIJK DINSDAGMORGEN OM 10 (TIEN) UUR TER DRUKKERIJ ZIJN !!!

Redaktieleiden:

Ir. A. W. Biersteker;
Ds. H. de Jong;
Mr. dr. J. Meulink;
D. W. L. Milo;
Ds. E. R. Postma;
Drs. W. G. Rietkerk

Adres van de Redactie:

Ds. K. Muller,
Riouwstraat 59,
1521 SC Wormerveer
Tel. 075-282589

**Kerknieuws en berichten over
kerkelijke/christelijke activiteiten**
te zenden naar:

„Kerknieuws Opbouw”,
Brugakker 36 22,
3704 LP Zeist
Tel. 03404-50278

Advertenties en druk:

Drukkerij „Steenbergen”,
Nooitgedacht 3,
3701 AL Zeist
Tel. 03404-22452

Advertentieprijs:

40 ct per mm.
familieberichten
35 ct per mm.
Advertenties inzenden tot
dinsdagmorgen 10.00 uur.

Administratie-adres:

Kon. Wilhelminalaan 38,
3956 TD Leersum
Tel. 03434-4288

Abonnementen:

Het aanvragen of opzeggen
van abonnementen: uitsluitend
bij de administratie.
Abonnementen kunnen
ieder moment ingaan, doch
slechts per 31 december
eindigen. Opzeggen uiterlijk
tot 15 november.

Abonnementsprijs:

f 40,— per jaar of f 21,—
per halfjaar.
Buitenland f 45,— p. jaar
of f 60,— per luchtpost.
Gironr. 404945 t.n.v.
Geref. Persver. Opbouw,
Dr. Schaepmanlaan 71,
2104 VC Heemstede.
Tel. 023-285825.

Er is Hoop!

In iedere brievenbus van Nederland een evangeliserend magazine.

Over enkele weken start Project '82, de nationale evangelisatie-actie.

Doel: het Nederlandse volk oproepen zich tot God te keren. Het thema van de actie: 'Er is Hoop' wordt via kranten, tijdschriften, radio en T.V. bekend gemaakt.

Honderden kerken en christelijke organisaties bereiden zich plaatselijk voor om op de actie in te haken. Duizenden christenen zullen op persoonlijke wijze getuigen van het hoopvolle nieuws.

Evangeliserend Magazine.

In het kader van Project '82 wordt de 1e week van maart een evangeliserend magazine verspreid. Een kleurrijk, goed verzorgd blad van 48 pagina's.

Het is de bedoeling dit blad in heel Nederland huis-aan-huis te verspreiden. Of dat lukt hangt af van de Nederlandse christenen. Ook van u dus!

Helpt u ook mee?

Wij vragen uw steun voor de verspreiding van het Evangelie in ons land. Door twee kwartjes te geven kunt u er voor zorgen dat in één Nederlands gezin de 'boodschap van

hoop' doorklinkt.

Voor f 50,— 'adopteert' u honderd huishoudens. Een unieke mogelijkheid voor u om de opdracht van onze Here - het Evangelie - verkondigen - uit te voeren. En... het is héél hard nodig.

Prof. dr. ir. J. H. van Bommel
(voorzitter Evangelische Alliantie)

In een tijd met het gevoel van machteloosheid rondom ons spreekt het thema: 'Er is Hoop' mij bijzonder aan. Het is het beste nieuws voor nu en later.

Ds. H. G. Koekkoek (bapt. pred.)

Project '82 biedt de christenen van Nederland de mogelijkheid gehoorzaam te zijn aan de opdracht van de Here: 'Gij zult Mijn getuigen zijn.'

Ds. C. van Andel (ned. herv. pred., lid nat. comité Project '82)

Dicht bij huis wil de Here God ons gebruiken in Zijn grote project van Marcus 16:15. Laten wij ons gebruiken met Woord en Daad? Nu kan het nog...

Antwoordbon

Ja, ik help mee hoopvol nieuws te verspreiden. Ik wil de boodschap van het Evangelie laten brengen in _____ huishoudens. Het bedrag van f _____ heb ik overgemaakt/maak ik over/stuur ik hierbij d.m.v. betaalkaart/cheque.

Naam: _____

Adres: _____

Postcode/Plaats: _____

Bon in een open envelop zonder postzegel zenden aan:
Project '82, Antwoordnummer 2000, 3940 VB Doorn,
Tel. 03430-5841.

PROJECT'82

Postbus 272, 3940 AG Doorn, Banknr. 63.91.91.924
Banque de Paris et des Pays-Bas. Postgiro 7782.

